

ПОЗОВ Д. А.,

аспірант відділу проблем приватного права

(Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України)

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.17>

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ПРОЦЕСУ МЕДІАЦІЇ

З науково-практичної точки зору розкрито зміст поняття «правосуб'єктність у процесі медіації». Доведено, що правосуб'єктність у процесі медіації – це можливість мати суб'єктивні юридичні права та суб'єктивні юридичні обов'язки, визначені законодавчими актами України у сфері медіації та/або договором (правочином), який не передбачений актами законодавства, але відповідає загальним засадам законодавства, а також здатність своїми діями реалізовувати та набувати нових суб'єктивних прав та обов'язків, нести особисто юридичну відповідальність за свої дії. У різних учасників процесу медіації (відносин у процесі медіації) правосуб'єктність не є однаковою, оскільки, наприклад, медіатор і сторони в процесі медіації (наприклад, фізичні особи, які звернулися до медіатора) мають різні за змістом права та обов'язки. Правосуб'єктність у процесі медіації складається із загальної та спеціальної правоздатності, дієздатності та деліктоздатності (здатності суб'єкта нести відповідальність за свої дії). Установлено, що Закон України «Про медіацію» використовує терміни «сторони медіації», «учасники медіації», «суб'єкт, що забезпечує проведення медіації», які за змістом є різними правовими категоріями та мають спільні й відмінні ознаки. Метою статті є науково-практичний аналіз норм Закону України «Про медіацію» щодо визначення та класифікації суб'єктів відносин, які виникають у процесі медіації. Теоретико-методологічну основу статті становить система філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, призначених для отримання об'єктивних, достовірних результатів.

Ключові слова: медіація, спір, конфлікт, права людини, суб'єкт відносин.

Pozov D. A. Subject composition of the mediation process

From a scientific and practical point of view, the meaning of the concept of "legal personality in the process of mediation" is revealed. It has been proven that legal personality in the mediation process is an opportunity to have subjective legal rights and subjective legal obligations, defined by legislative acts of Ukraine in the field of mediation and/or by a contract (deed) that is not provided for by legislative acts, but corresponds to the general principles of legislation, as well as the ability to realize and acquire new subjective rights and obligations through one's actions, to bear personal legal responsibility for one's actions. Different participants in the mediation process (relationships in the mediation process) do not have the same legal personality because, for example, the mediator and the parties in the mediation process (for example, natural persons who contacted the mediator) have different rights and obligations. Legal personality in the mediation process consists of general and special legal capacity, legal capacity and delict capacity (the subject's ability to

bear responsibility for his actions). It has been established that the Law of Ukraine "On Mediation" uses the terms "parties of mediation", "participants of mediation", "entity providing mediation", which in terms of content are different legal categories and have common and distinctive features. The purpose of the article is a scientific and practical analysis of the norms of the Law of Ukraine "On Mediation" regarding the definition and classification of sources of regulation of relations that arise in the mediation process. The theoretical and methodological basis of the article is a system of philosophical, general scientific and special methods designed to obtain objective, reliable results.

Key words: mediation, dispute, conflict, human rights, subject of relations.

Вступ. Загальновідомо, що захист прав та інтересів осіб здійснюється у визначеній законом формі (юрисдикційна та неюрисдикційна) за допомогою законодавчо встановлених способів (визнання права, заборона вчинення певних дій та ін.) та з використанням не заборонених законом засобів (скарга, позов, угода за результатами медіації та ін.), у межах і в порядку, передбачених законом. Підтримуючи вчених у частині розкриття змісту поняття «форми захисту прав, свобод та інтересів осіб» як визначеного законом різновиду юрисдикційної чи неюрисдикційної діяльності, спрямованої на захист прав у цілому [1], зазначимо, що юрисдикційна форма захисту прав та інтересів осіб складається із судового захисту (звернення до суду), адміністративного захисту (звернення до органів місцевого самоврядування, державних органів), нотаріального захисту (звернення до нотаріуса), а позасудова (альтернативна) форма захисту прав та інтересів осіб – це дії осіб або визначених законом суб'єктів (наприклад, медіатора) із захисту прав та охоронюваних законом інтересів, які виконуються ними самостійно, без звернення до суду в межах застосування самозахисту, претензійного порядку вирішення спорів (конфлікту) чи процесу медіації.

Так, наприклад, ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) передбачено, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Відповідно до ст. 197 ЦПК у підготовчому засіданні суд з'ясує, чи бажають сторони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для врегулювання спору за участю судді. Крім того, згідно зі ст. 251 ЦПК суд зобов'язаний зупинити провадження у справі в разі звернення сторін із відповідним клопотанням у зв'язку з проведенням медіації. Тобто мова йде про позасудову (альтернативну) форму захисту прав та інтересів осіб, яка має суб'єктний склад.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» сторонами медіації є фізичні, юридичні особи або групи осіб, які звернулися до медіатора (медіаторів) чи суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору) між ними шляхом проведення медіації та уклали договір про проведення медіації [2].

Слід також зазначити, що, хоча темі медіації приділено достатньо уваги в юриспруденції (Ж. Васильєва-Шаламова, О. Кармаза, О. Кірдан, Д. Кушереть, С. Короєд, Н. Крестовська, Л. Логущ, Н. Мазаракі, О. Можайкіна, Т. Подковенко, Ю. Притика, С. Сулейманова, Н. Троцюк, Т. Федоренко, Н. Шишка та ін.), науці бракує комплексних робіт із дослідження суб'єктного складу процесу медіації, оскільки науковці зазвичай розкривають цю тему в контексті загальних питань медіації або зовсім оминають її увагою.

Метою статті є науково-практичний аналіз норм Закону України «Про медіацію» щодо визначення та класифікації суб'єктів відносин, які виникають у процесі медіації.

Виклад основного матеріалу. Теоретична модель процесу медіації викликає жваву дискусію серед науковців [3], однак дослідники єдині в тому, що основними елементами правовідносин у процесі медіації є об'єкт, суб'єкт і зміст правовідносин.

Здійснивши науково-практичний аналіз норм Закону України «Про медіацію» (далі – Закон), доходимо висновку, що цей Закон використовує такі терміни, як «сторони медіації», «учасники медіації», «суб'єкт, що забезпечує проведення медіації», які, на нашу думку, за змістом є різними правовими категоріями та мають спільні й відмінні ознаки.

Тому в теорії процесу медіації доцільно вести мову про суб'єктний склад, тобто суб'єктів процесу медіації, які наділені загальною та спеціальною правоздатністю та дієздатністю. Звертаємо увагу на те, що правовідносини в процесі медіації реалізуються на підставі принципу добровільності та за вільним волевиявленням усіх суб'єктів правовідносин. Юридичний зв'язок між суб'єктами процесу медіації відбувається через реальне використання ними суб'єктивного юридичного права та виконання суб'єктивного юридичного обов'язку, визначеного в законодавстві у сфері медіації або договорі.

Особа, яка має загальну цивільну правоздатність, наділяється суб'єктивними юридичними правами та суб'єктивними юридичними обов'язками. Відповідно до ст. 25 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження та припиняється в момент її смерті. У випадках, установлених законом, здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку (ст. 25 ЦК). Спеціальна процесуальна правоздатність і дієздатність фізичної особи у сфері медіації – це сукупність процесуальних і матеріальних прав та обов'язків, які має суб'єкт процесу (процедури) медіації відповідно до законодавства у сфері медіації України.

Отже, зміст правосуб'єктності в процесі медіації – це можливість мати суб'єктивні юридичні права та суб'єктивні юридичні обов'язки, визначені законодавчими актами України у сфері медіації та/або договором (правочином), який не передбачений актами законодавства, але відповідає загальним засадам законодавства, а також здатність своїми діями реалізовувати та набувати нових суб'єктивних прав та обов'язків, нести особисто юридичну відповідальність за свої дії. У різних учасників процесу медіації (відносин у процесі медіації) правосуб'єктність не є однаковою, оскільки, наприклад, медіатор і сторони в процесі медіації (наприклад, фізичні особи, які звернулися до медіатора) мають різні за змістом права та обов'язки. Правосуб'єктність у процесі медіації складається із загальної та спеціальної правоздатності, дієздатності та деліктоздатності (здатності суб'єкта нести відповідальність за свої дії).

Суб'єкти процесу медіації – це учасники (фізичні та юридичні особи), які мають суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки (правосуб'єктність), на підставі яких вони беруть участь у процесі (процедурі) медіації або забезпечують надання послуг у процесі медіації. Система суб'єктів процесу медіації зумовлена структурою відносин у процесі (процедурі) медіації. Тож поняття «суб'єкт» є ширшим за поняття «учасник» правовідносин у сфері медіації.

У зв'язку з цим пропонуємо серед суб'єктів процесу медіації виділяти: 1) обов'язкових учасників процесу медіації; 2) залучених учасників процесу медіації; 3) суб'єктів, які забезпечують проведення медіації.

Так, обов'язковими учасниками процесу медіації є: а) медіатор (медіатори); б) сторони процесу медіації, а саме фізичні та/або юридичні особи, які звернулися до медіатора (медіаторів) чи суб'єкта, який забезпечує проведення медіації, з метою проведення процесу медіації та уклали договір про проведення медіації.

Залученими учасниками процесу медіації є особи, які надають обов'язковим учасникам цього процесу організаційну, інформаційну та іншу допомогу. Такими особами можуть бути представники сторін медіації (адвокат), законні представники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін процесу медіації (наприклад, експерт у галузі права тощо).

Науково-практичний аналіз змісту норм Закону доводить, що цей Закон потребує внесення змін і доповнень у частині визначення прав та обов'язків залучених учасників процесу медіації. Такі зміни зумовлені дотриманням принципу юридичної визначеності в законах України як складового елемента принципу верховенства права. Принагідно зазначимо, що

ми вже звертали увагу на недотримання принципу юридичної визначеності під час викладення норм Закону та пропонували шляхи розв'язання проблеми [4].

Відповідно до норм Закону сторони процесу медіації, як уже зазначалося, з метою проведення процесу медіації мають право звернутися або до медіатора (медіаторів), або до суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, та укласти з одним із них договір про проведення медіації. Разом з тим суб'єкт, який забезпечує проведення медіації, не є медіатором у розумінні ст. 1 Закону, оскільки не наділений правом проводити процедуру медіації, а лише забезпечує надання послуг з медіації та веде реєстр медіаторів. З огляду на це пропонуємо виділяти такого суб'єкта – юридичну особу будь-якої організаційно-правової форми, наділену суб'єктивними правами та суб'єктивними обов'язками відповідно до Закону та інших актів законодавства України, в окрему групу.

Слід також звернути увагу на медіатора як обов'язкового суб'єкта процесу медіації. Так, згідно зі ст. 9 Закону медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа. Сторони медіації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадські об'єднання можуть установлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони залучають або послугами яких користуються, зокрема, щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо.

Отже, медіатор – це свого роду дипломат, який вміє швидко аналізувати питання справи, має здатність до спілкування та ведення переговорів, є врівноваженим, стресостійким, володіє своїми емоціями, вміє вислуховувати сторони й уникати конфронтації, має знання та досвід роботи у сфері конфліктології, психології, юриспруденції тощо. Крім того, особа, яка хоче бути медіатором, повинна відповідати вимогам, визначеним у ст. 9 Закону.

Звертаємо увагу, що аналіз змісту ст. 9 доводить, що Закон не установлює такої вимоги до медіатора, як наявність громадянства України, тому послуги медіатора в Україні можуть надавати громадяни України та іноземці, особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

Отже, медіатором може бути фізична особа, яка:

- 1) має повну цивільну дієздатність;
- 2) пройшла базову підготовку (в Україні або за кордоном) та отримала відповідний сертифікат;
- 3) відповідає принципам нейтральності, незалежності та неупередженості, а також дотримується інших принципів медіації;
- 4) відповідає іншим критеріям (вимогам), установленим суб'єктами, визначеними в ч. 3 і 4 ст. 9 Закону (наприклад, необхідний та достатній досвід роботи у сфері медіації (практичний досвід), спеціальна освіта (психолога, юриста тощо), проходження спеціальних курсів та ін.).

Крім того, відповідно до п. 2 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону медіаторами також визнаються особи, які до набрання чинності цим Законом пройшли навчання базовим навичкам медіатора (медіації) обсягом не менше ніж 48 годин, що підтверджується відповідними сертифікатами.

Водночас Закон не дає чіткої відповіді на запитання про обов'язковість вищої освіти в медіатора. Ці вимоги можуть установлювати суб'єкти, визначені в ч. 4 ст. 9 Закону. Тобто медіатором може бути особа, яка не має вищої освіти, якщо інше не встановлено суб'єктами, які надають послуги у сфері медіації.

Тобто серед вимог до особи, яка хоче бути медіатором, доцільно виділяти:

- 1) кваліфікаційні (освіта, проходження навчання, отримання сертифіката та ін.);
- 2) етично-моральні (ввічливість, безкорисливість, чесність та ін.);
- 3) професійно-етичні (нейтральність, незалежність, уважність, комунікативність, відповідальність, конфліктологічна компетентність та ін.).

Не може бути медіатором особа:

- 1) яка має судимість;
- 2) цивільна дієздатність якої обмежена (наприклад, ст. 36 ЦК);
- 3) яка є недієздатною (наприклад, згідно зі ст. 39 ЦК).

Мінімальні кваліфікаційні вимоги, закріплені законом, та надання права медіаторській спільноті встановлювати такі вимоги свідчать про автономність професії медіатора і надання можливості медіаторам самостійно визначити вимоги для доступу до професії. Адже медіатори – це люди, які допомагають людям домовлятися, тож фактично вони мають почати із себе [5].

В юриспруденції звертається увага на удосконалення норм Закону в частині вимог до медіаторів та їхнього правового статусу, наприклад, у кримінальному процесі [6].

Крім того, науковці справедливо акцентують увагу на тому, що норми Закону не встановлюють віку для осіб, які бажають стати медіатором, натомість надають право встановлювати медіаторам додаткові вимоги, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду, сторонам медіації, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям, а також об'єднанням медіаторів та суб'єктам, що забезпечують проведення медіації.

На думку дослідників, яку ми поділяємо, вік, з якого особа може бути медіатором, необхідно визначити законодавчо, встановивши на рівні не молодше ніж 25 років. Також висловлюється думка про необхідність збільшення кількості годин професійного навчання з 90 до 200 [7].

Резонно допускається, що крім базової підготовки майбутньому медіатору потрібна і спеціалізована підготовка. Так, якщо медіатор надаватиме послуги з вирішення цивільних, сімейних, трудових конфліктів (спорів), розгляд яких регулюється відповідно цивільним, сімейним, трудовим, а також цивільним процесуальним законодавством, то він повинен пройти спеціалізовану підготовку з набуття знань, вмінь і навичок щодо саме цієї категорії спорів [8].

Вважаємо, що предметом наступного дослідження у сфері медіації може бути вибір стилю поведінки сторін у спорі (конфлікті). Так, учені [9] виділяють п'ять стилів поведінки в конфлікті: стиль конкуренції (учасник конфлікту не зацікавлений у співпраці з іншими, задовольняє власні інтереси, зашкоджуючи іншим; нав'язує своє рішення); стиль ухилення (учасник конфлікту не обстоює свої права, не співпрацює ні з ким для розв'язання проблеми, ухиляється від вирішення конфлікту); стиль пристосування (учасник конфлікту згладжує суперечності, зашкоджуючи своїм інтересам); стиль компромісу (учасники конфлікту регулюють розбіжності через взаємні поступки); стиль співпраці (учасники конфлікту вирішують конфлікт шляхом взаємного задоволення інтересів). Такі стилі можуть застосовуватися залежно від причин виникнення конфлікту. Проте стиль співпраці є найбільш конструктивним, тому що зникає предмет конфлікту. Найважливішим у виборі ефективної стратегії та стилю поведінки в конфлікті є фактор орієнтованості його учасників на свої та чужі інтереси. Від того, зацікавлені учасники конфлікту лише у власній вигоді чи враховують також інтереси іншої сторони, залежить тип стратегії, якому буде віддано перевагу. Досить популярні такі стратегії та властиві їм стилі поведінки в конфлікті: проблемно-вирішувальна, суперництва, поступок, бездіяльності.

Висновок. Правосуб'єктність у процесі медіації – це можливість мати суб'єктивні юридичні права та суб'єктивні юридичні обов'язки, визначені законодавчими актами України у сфері медіації та/або договором (правочином), який не передбачений актами законодавства, але відповідає загальним засадам законодавства, а також здатність своїми діями реалізовувати та набувати нових суб'єктивних прав та обов'язків, нести особисто юридичну відповідальність за свої дії.

У різних учасників процесу медіації правосуб'єктність не є однаковою, оскільки, наприклад, медіатор і сторони в процесі медіації (наприклад, фізичні особи, які звернулися до медіатора) мають різні за змістом права та обов'язки. Правосуб'єктність у процесі

медіації складається із загальної та спеціальної правоздатності, дієздатності та деліктоздатності (здатності суб'єкта нести відповідальність за свої дії).

Суб'єкти процесу медіації – це учасники (фізичні та юридичні особи), які мають суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки (правосуб'єктність), на підставі яких вони беруть участь у процесі (процедурі) медіації або забезпечують надання послуг у процесі медіації. Система суб'єктів процесу медіації зумовлена структурою відносин у процесі медіації. Тож поняття «суб'єкт» є ширшим за поняття «учасник» правовідносин у сфері медіації.

Список використаних джерел:

1. Кармаза О. О. Захист житлових прав у цивільно-процесному процесі. Держава і право: зб. наук. праць. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 74. С. 215–227.
2. Про медіацію: Закон України від 16 лист. 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
3. Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Теоретична модель процесу медіації: провадження, стадії, етапи, процесуальні дії, їх співвідношення. Право і суспільство. 2023. № 2. Том 1. С. 67–72.
4. Кармаза О. О., Федоренко Т. В., Позов Д. А. Медіація як альтернативний механізм врегулювання спорів та конфліктів: проблеми в розкритті змісту термінів, використаних в законі. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 73–78.
5. Петренко Н. О. Аналіз вимог до медіатора. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/198.pdf.
6. Миколенко О. М. Медіатор і його правовий статус в кримінальному процесі України. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2020. № 1 (67). Том 2. С. 84–87.
7. Закон України «Про медіацію». Науково-практичний коментар станом на 1 квітня 2023 року. За заг. ред. д.ю.н., професора Кармази О. О., к.ю.н., доцента Федоренко Т. В., к.ю.н., доцента Ізюти П. О. К.: Талком, 2023. 241 с.
8. Факас І. Б. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 107–111.
9. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. А. В. Семенова, Р. С. Гурін, Т. Ю. Осипова, А. М. Ващенко; За ред. А. В. Семенової. 2-ге вид., випр. і допов. К.: Знання. 2007. 341 с.

